

AZ ELTORZÍTOTT HOLOKAUSZT

ZSIDÓ VÁDLOTTAK A NÉPBÍRÓSÁG ELŐTT

V E S Z P R É M Y L Á S Z L Ó B E R N Á T

Jelen tanulmányban a kommunista átmenet friss emlékezetpolitikájának egy különleges részletét vizsgáljuk, nevezetesen azt, hogy a kommunista dominanciájú közéletben hogyan vádoltak meg egyes holokauszt túlélő zsidókat a holokausztban való részességgel. A népbíróságok elé állított zsidók eddig kevés figyelmet kaptak a történészek részéről. Néhány futó említésen túl bizonyossággal kijelenthető, hogy a legátfogóbb és részletesebb feldolgozását eddig egy esetnek – Berend Béla szigetvári neológ főrabbi ügyének – Schmidt Mária adta,¹ de szintúgy úttörőnek számít Pelle János több írása is Rubányi Ernő munkaszolgálatos orvos ügyében.² Itt a népbíróság elé állított zsidók néhány válogatott ügyét elsősorban a későbbi kommunista emlékezetpolitika tükrében, a korszak népbíróságai ellentmondásos működésének figyelembevételével, a korabeli széles körű hatalomgyakorlási technikák érvényesülésének tudatában igyekszünk feldolgozni. Főbb vizsgált kérdéseink, hogy milyen előítéletekkel kezelték a népbíróság elé állított zsidókat; hogy szerepet játszott-e a zsidók népbíróság elé állítása a széles körű elszámolás-leszámolás igényének erősítésében és az erre épített állami sajtókampányban; hogy mutattak-e a perek koncepciós jelleget és történtek-e jogsértések a perek során; továbbá, hogy nevezhetők-e egyáltalán a perbe fogott személyek bármilyen szinten felelősnek a holokausztban, vagy a vádak teljesen légbőlkapottak voltak?

„ZSIDÓ NYILASOK”, VAGY DÍSZLETEK EGY LESZÁMOLÁSHOZ?

1946 januárjában Matisfalvy Sándor népügyészt korrupció gyanújával őrizetbe vették, ügyeit visszamenőlegesen átvizsgálták.³ Így került újra a figyelem középpontjába a következő ügy: 1945 nyarán feljelentés alapján vizsgálatot kezdtek egy testvérpár, név szerint Szegfi László és Szegfi István ügyében, akik állítólag zsidókat zsaroltak a német megszállás alatt, illetve beléptek hol az SS-be, hol a Waffen SS Hunyadi páncélgránátos hadosztályba, hol pedig a II. kerületi nyilasok mellé vagy a Gestapo szolgálatába szegődtek. Az ügyet hamar, már az év októberére lezárták, ám ezt gyanúsnak ítélte az ügyet áttekintő, ekkor 25 éves holokauszt túlélő kommunista rendőrszázados: Bauer Miklós.⁴

A Szegfi testvérek történetét komplikálta, hogy vallomásuk szerint mindketten zsidók voltak. Ez a népbírósági iratokból csak részben tűnik igazolhatónak,

1 SCHMIDT Mária: *Kollaboráció vagy kooperáció? A Budapesti Zsidó Tanács*. Minerva, Bp. 1990.

2 PELLE János: A községi munkaszolgálatosok orvosának népbírósági pere. *Neokohn*, 2021. január 5. <<https://neokohn.hu/2021/01/05/a-koszegi-munkaszolgálatosok-orvosanak-nepbirosagi-pere>>

3 *Szabadság*, 1946. január 22. 1.

4 Bauer Miklós (1921–2008) végzettségét tekintve jogász, az ÁVO, majd az ÁVH kihallgatósíjtje, alezredek volt. Bauer Tamás volt SZDSZ-es képviselő, a Demokratikus Koalíció egykori politikusának apja – *a Szerk.*

ám Szegfi László születési anyakönyvi kivonata kétségtelenül mutatja, hogy mindkét szülője zsidó volt.⁵ Mindenesetre az eljárás során folyamatosan hivatkoztak zsidó származásukra. Bauer arra jutott, hogy az ügy lezárásakor számos szabálytalanságot elkövettek a népügyészségen és az államügyészségen.

A belügyminisztérium alá sorolt Politikai Rendészeti Osztály (PRO) – az Államvédelmi Osztály (ÁVO), majd az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) elődje – számára írt jelentésében arra jutott, hogy a Szegfi-ügy iratait szabálytalanul iktatták, így valaki hozzáférhetett az iratokhoz, akár manipulálhatta is azokat. A népügyészségen Matisfalvy úgy döntött, hogy az ügy nem népbírói, hanem közönséges büntetőügy, így áthelyezte azt az államügyészségre. Az államügyészségen megszüntették a nyomozást, és elengedték a vádlottakat. Bauer jelentése alapján több név is felmerült az ügyvezetés során ejtett hibák kapcsán: Matisfalvy mellett Fogas Ernő államfőügyész-helyettes (a kérdéses vizsgálat idején még népügyész), illetve Szegő Vilmos és Molnár Sándor főállamügyész-helyettesek és Jankó Péter, a Népbírók Országos Tanácsának (NOT) ítélező bírója. A jelentés szerint Szegfiék ügyében lánytestvérük férje, a neves színész, Greguss Zoltán járt közben.⁶

Matisfalvy azt vallotta, hogy az ügyirat hozzá érkezése után néhány nappal együtt meglátogatta őt Fogas és Greguss – „Fogas arra kért, hogy ezt az ügyet intézzem el. Közölték velem, hogy [a Szegfi testvérek] zsidók, a múlt éránk üldözöttjei voltak, és abban az irányban informáltak, hogy politikum az ügyben nincs és amit gyanúsítottak tettek, azt saját életük és családjuk érdekében tették.” Először azt vallotta, hogy nem kapott semmilyen ajándékot a Szegfi rokonoktól, majd egy következő vallomásában már emlékezett, hogy kapott egy monogramos ezüst cigarettatárcát Gregusstól.⁷

Szegfi Istvánné hasonlóan érdekes folyamaton ment végig az eseményekre való emlékezés terén. Először azt állította Bauer előtt, hogy korábban drogokat szedett, és ezért képtelen vallani. Még ugyanaznap viszont tett egy másik vallomást is, ahol már mindenre emlékezett. Nemcsak azt vallotta, hogy

Matisfalvy járt a családjánál és tárcát kapott tőlük, de még Jankó Péter tanácselnök is járt náluk. A Fogas családdal is összebarátkoztak, egyszer együtt hűsvétoztak.⁸ Fogas bevallotta, hogy járt Szegfiék lakásán.⁹ Szegfi István elismerte, hogy valamilyen üzletet akart kötni Matisfalvy Jankóval, de valamiért az ő a lakásán.¹⁰ Az ügy olyan értelemben zavaros, hogy lényegi dolgokról – ki, mivel, miért akart üzletelni – nem derült ki semmi.

Kérdéses, hogy kinek a befektetésére akarhatták ezt a pert felhasználni. Matisfalvy ekkorra már bukott ember volt. Bár az ügyben futólag előkerült a Zsidó Tanács neve, ezt a szálát végül nem követték.¹¹ A célpont lehetett Szegő. Neki a kommunista Gábor Andor a Bauer-féle nyomozással egyidőben felemlgette a sajtóban, hogy nyilasokat „bocsátott szabadon” – azaz szüntette meg velük szemben az eljárást.¹² 1947 februárjában azonban Szegő főállamügyész-helyettesből népfőügyész-helyettesé nevezték ki, és később is olyan politikailag fontos perek kapcsán szerepelt a neve a sajtóban, mint a Héjjas-per, így kevésbé tűnik valószínűnek, hogy őt akarták befektetni.¹³ Jankó Péter keményvonalas kommunista népbíró volt, törésnek nincs nyoma karrierjében.¹⁴ Molnár Sándor

5 Szegfi László például magát izraelitának nevezte a népbírói tárgyaláson, testvére István viszont reformátusnak. László vallomása szerint anyja sárga csillagot viselt, testvére szerint ő maga munkaszolgálatos is volt. A Zsidó Tanács volt alkalmazottja viszont nem tudta megerősíteni István állítását, miszerint a hitközség megbízottja lett volna, ők úgy tudták, hogy népi németként az SS tagja volt. Lásd: *Budapest Főváros Levéltár* (továbbiakban *BFL*), VII.5.e.1949.19760. Szegfi-per, 12., 105., 110., 119. Testvérük, Gregussné Szegfi Edith családfájához lásd: <<https://www.geni.com/people/edith-segfi/6000000022318439492?through=6000000022318259385>> Érdekes módon a családfa nem tünteti fel Lászlót és Istvánt. A születési anyakönyvi kivonatért Végő István történésznek mondok köszönetet.

6 *BFL*, Szegfi-per. 12–15.

7 *BFL*, Szegfi-per. 76–77.

8 *BFL*, Szegfi-per. 78–82.

9 *BFL*, Szegfi-per. 87.

10 *BFL*, Szegfi-per. 124–125.

11 *BFL*, Szegfi per. 64–65.

12 *Szabadság*, 1946. április 6. 3.

13 *Világ*, 1947. február 26. 2.; *Szabad Szó*, 1948. július 20. 5.

14 Vida István szerint Jankó 1950-ben elhunyt, ám ez nem lehetséges, hiszen 1951-ben még ítéleteket hozott. Egy emigráns lap szerint az 1956-os forradalom során a felelősségre vonástól félve öngyilkos lett. Internetes források szerint 1955-ben lett öngyilkos. Nekrológja nem jelent meg. Ezekhez lásd: VIDA István: Nagy

felülről irányított leszámolási kísérlet

érintettsége egészen futólagos. A legvalószínűbbnek Fogas tűnik, s a feltételezést erősíti, hogy maga Bauer arra jut a nyomozati jelentésben, hogy Fogas valószínűleg a népbíráskodási törvény 17. § 6. pontjában, azaz a büntetőeljárás sikerének meghiúsításában bűnös.¹⁵ Fogas a korábbi rendszerből „átcsúszott”, 1944 januárjában nevezték ki a budapesti kir. törvényszéki titkárrá.¹⁶ Fogast 1948 februárjában ugyan felmentették állásából, ám rövidesen népbírónak nevezték ki.¹⁷

A kérdés nem tűnik teljességgel feltárhatónak ezen iratok alapján, ám a végeredmény hiánya nem jelenti, hogy pusztán a Matisfalvy-ügy utózőngéséről volt szó, és ne létezett volna még kiemeltebb célpont. Egy diktatórikus vagy féldiktatórikus környezetben a rendes piaci vagy munkahelyi versengést a felülről irányított vagy önjáró leszámolási kísérletek helyettesítik, ezeknek pedig nem kell feltétlenül sikeresnek lenniük ahhoz, hogy elérjék a kívánt eredményt, azaz a rendszer még vonalasabb működését.

De még ennél is érdekesebbek azok a vallomások, melyek nem az anomáliákról szóltak, hanem olyan gyakorlatokról, melyek bevettnek minősültek a népügyészségen vagy az államügyészségen. Maga Szegő sem tagadta, hogy néha voltak „sürgetett” ügyek az igazságügyminisztérium részéről.¹⁸ Varga Erzsébet, Matisfalvy gépíró „kisasszonya” a legtermészetesebb dolognak tartotta vallomásaiban, hogy néha ő készítette a vádiratokat, például volksbundisták ügyeiben, s néha ő is írt alá Matisfalvy helyett iratokat.¹⁹ Még megdöbbentőbb volt Greguss vallomása, aki a világ leghétköznapibb dolgaként beszélt arról, hogy Matisfalvynál többször is járt, „hogy nézze meg az ügyet, és amennyiben lehetőséget talált arra, hogy ebben az ügyben bármiféle segítséget nyújtson, azt tegye meg, mert én a család részéről úgy voltam informálva, hogy egy rosszindulatú feljelentés alapján teljesen indokolatlanul egy hajszának vannak kitéve”. Ezt Greguss „baráti szívességnek” nevezte, de megemlítette, hogy Fogashoz és Molnárhoz is „bement” számonkérni őket, hogy miért nem adtak sógorához beszélő engedélyt. Vallomásaiban futólag megemlítette, hogy az igazságügy-minisztériumban is járt.²⁰ Szegőt meg is kérdezte Bauer, látta-e Gregusst a népügyészségen. A válasza az volt, hogy igen, sőt meg is kérdezte, mit csinál ott, „mire azt a választ kaptam, hogy valószínű ő lesz Kiss Ferenc [nyilas színész] ügyében a politikai ügyész [megbízott közvádoló]”.²¹ – Az előbbieken alapján tehát a népügyészség az átmeneti időszakban olyan hely volt, ahová az átmeneti rendszerben befolyásos emberek csak úgy besétáltak, és szívességeket kértek ügyek kapcsán; ahol iratokat titkárnők is aláírhattak, és vádiratokat ők is elkészíthettek; ahol egy népügyész sem tudta, ki kicsoda; és akár egy színészből is lehetett volna megbízott közvádoló.²²

Az ügynek témánk kapcsán szorosabb implikációi is vannak. Bauer akár pozitívan is kikerülhetne a történetből, hiszen nyomozóként látszólag a tiszta és korrupciómentes eljárásokért harcolt. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy összefoglaló jelentésében Greguss és Fogas ellen is felhossa, hogy Szegfiéket kizárólag azoknak zsidó származása alapján akarták megítélni, „kérték Matisfalvyt, hogy ő is ebből a szemszögből vizsgálja meg az ügyet”. Konklúziója volt, hogy „Matisfalvy nyilvánvalóan nem az iratok alapján, hanem kizárólag a közbenjárók előadása alapján hozta meg a nyomozást megszüntető határozatot”.²³ Amennyiben az ügy eszkalálódott volna és megindult volna a sajtókampány a Szegfi testvérek felmentése kapcsán, könnyen meg lehetett volna fogalmazni a múlt rendszerben érintett Fogas Ernő és a „zsidó nyilasok” összejátszásának történetét. A sajtókampány azonban elmaradt, végül Greguss neve sem került

Ferenc „meghallgatása” az amerikai külügyminisztériumban 1947 júniusában. *Századok*, 1990/5–6. 827.; *Magyar Nemzet*, 1951. augusztus 1. 4.; *Katolikus Magyarok Vasárnapja*, 1985. augusztus 11. 2.

15 *BFL*, Szegfi-per. 14–15.

16 *Budapesti Közlöny*, 1944. január 6. 5.

17 *Magyar Közlöny*, 1948. február 4. 1.; *Világ*, 1948. november 25. 1.

18 *BFL*, Szegfi-per. 93.

19 *BFL*, Szegfi-per. 96.

20 *BFL*, Szegfi-per. 85.

21 *BFL*, Szegfi-per. 93.

22 Egyébként a népbíráskodásról szóló 1947. VII. törvény 26. § – és előtte a már az 5900/1945. M. E. Rendelet – kimondta, hogy a népügyész „az általa szerkesztett vádiratokat saját maga írja alá”. A megbízott közvádoló ugyanazon törvény 24. § szerint egyébként nem kellett, hogy jogi végzettséggel rendelkezzen.

23 *BFL*, Szegfi-per. 12–15.

a lapokba, ahogyan a kiépülő rendszerrel szemben álló, Szegfit védő sztárügyvéd, Schirilla György sem. „Két zsidó nyilas a vádlottak padján” – szolt a *Miskolci Hírlap* rövidhíre, de csak a négyoldalas újság harmadik oldalának alján.²⁴ „Üldözött létére üldözötteket zsarolt” – ez már a *Magyar Nemzet* cikkcíme volt, de oda csak éppen az apróhirdetések felé fért be.²⁵ Az ügy mindenestre komoly konklúziókat tartogatott azon népügyészek számára, akik könnyed módon akarták megítélni a zsidó származású egyéneket érő kollaborációs vádakot.

Szegfi Istvánt első és másodfokon is felmentették az üldözöttek zsarolásának vádjá alól, azonban Lászlót elsőfokon 12 év fegyházra, másodfokon 3 év börtönre (ebből 1 év három hónap kitöltve) ítélte a NOT Sarlós Márton bíró által vezetett tanácsa. Másodfokon arra jutottak, hogy valóban kényszer hatására jelentkezett a Hunyadi SS-páncélgránátosokhoz, így ez nem róható terhére. A népbíráskodási törvény 15. § 6. pontjában (fasiszta rendszer hatalmi eszközeinek saját célra való felhasználása) azonban továbbra is bűnösnek találták.²⁶

NÉPBÍRÓ A VÁDLÓTTAK PADJÁN

1946 októberében felfüggesztették, majd letartóztatták Frisch Márton népbírót. A *Világ* sietve meg is írta: „üldözött létére” nyilas „kivégző osztagnak volt tevékeny tagja”. A *Demokrácia* segített levonni a többi népbíró számára a megfelelő konklúziót: népbíróként „nem ritkán megmentette azt, aki [...] bűnös [...] volt”.²⁷ A vád szerint Frisch más zsidó rabokkal együtt a Városház utcai nyilaskeresztes székház személyzetének bizalmába férkőzött, majd részt vettek zsidó rabok megmotozásában, őrzésében, kínzásában és kivégzésében. Az egész ügyre eleve úgy derült fény, hogy Frisch népbíróként szerepelt a nyilasház személyzetének perében, ahol két másik zsidót, Stern Jenőt és Balázs Sándort is megvádoltak, Sternt pedig egy alkalommal a jelenlévő Frisch is a nyilasok segítőjeként nevezte meg.

Az ügy már Frisch belekeverése előtt meglehetősen perverz volt olyan értelemben, hogy tömeggyilkos nyilasok vallomásait használták fel holokausz-túlélőkkel szemben. A nyilas Csiszár Gábor például úgy vallott, hogy Stern „goromba” volt a zsidókkal és a kifosztott „szerencsétlen” zsidók ruhájából a nyilasoknak is csak szolgálati jegyre volt hajlandó adni. „Nevezett állandóan azt hangoztatta, hogy ő milyen nagy »hungarista«.” Érdemes jelezni, hogy itt ugyanaz a Csiszár kapott teret egy általa kínzott zsidó befektetésére, akiről Gyenes-Dienes András csendőr gazdasági százados, ellenálló a következő leírást adta: amikor találkoztak a Dunaparton, Csiszár hengegett neki, hogy „nyírja a zsidókat”. Körülötte a hóban „szétterjedő vérnymok” voltak, „sok apró, tehát gyermeklábnym”.²⁸

Frisch 1946 februárjában még tanúként szerepelt az ügyben, novemberében tartóztatták le, a népbírói törvény 11. § 5. pontja alapján emeltek ellene vádat (törvénytelen kivégzés vagy kínzás). A nagyváradi születésű bádigos rabként került a nyilasházba, majd a leírások szerint a nyilasok felismerték hasznos mivoltát, és szerelőként „alkalmazták”. Állítása szerint őt magát is megverték a nyilasok.²⁹ Balázs Sándor, aki kezdetben Sternt nevezte meg a nyilasház fő kollaboránsaként, egy évvel később már úgy emlékezett, hogy valójában Frisch volt az. Állítása szerint Frisch azzal hengegett, hogy nyilasként harcolt az oroszok ellen a fronton. Szerinte Frisch veréssel és géppisztollyal kényszerítette Sternt, hogy vegyen részt zsidó nők altesti motozásában. Frisch továbbá részt vett két zsidó lány elrablásában, megerőszakolásában és kivégzésében: egy este egy nyilas oldalán megjelent, „mindkettő kijelentette, hogy baszni

» meglehetősen perverz ügy volt

24 *Miskolci Hírlap*, 1946. október 2. 3.

25 *Magyar Nemzet*, 1946. október 1. 4.

26 *BFL*, Szegfi-per. 130–133., 162–163., 171.

27 *Világ*, 1946. október 22. 6. és *Demokrácia*, 1947. január 19. 7.

28 *BFL*, XXV.1.a.3.1947, 656a. Továbbiakban: Frisch-per, A. 88–89., 122.

29 *BFL*, Frisch-per, A. 149–152.

Tettesek – Az Államvédelmi Hatóság vezető beosztású tagjait ábrázoló tabló a Terror Háza Múzeumban, Bauer Miklós alezredes fölülről a második sorban, jobbról a második (Terror Háza Múzeum)

akarnak, és a szobánkban lévő két nőt el akarták vinni. A fogolyőr Haich először tiltakozott, később mégis kiadta őket [...] Frisch és Fürst elvitték a két nőt, kiket többé nem is láttam”. Szerinte Frischen is nyilas karszalag és géppisztoly volt.³⁰ Frisch vallomásában minden vádat tagadott, kiemelve saját munkaszolgálatos múltját.³¹

Frisch perét a Tutsek Gusztáv-féle tanács tárgyalta 1947. május 23-án, a népügyész Gyarmathy István volt. Frisch volt népbíróként azonnal jelezte a szabálytalanságokat: nem telt el nyolc nap a vádirat kézbesítése és a főtárgyalási nap között, így nem készülhetett fel a perre.³² Ennek ellenére a tárgyalást megtartották. A népbíróságon Frisch tisztázta, hogy nem rejtegette zsidó származását, hogy a nyilasok megkínozták őt, és végül egy gázzszivárgás megszerelése során bizonyította hasznosságát fogvatartóinak. Az egyik népbíró erre jelezte, hogy ekkorra már nem volt gázzszolgáltatás Budapesten, mire Frisch „a csatorna megsérülésére” korrigált.³³ A népbírósági perekben általában a politikai rendőrségen tett vallomások voltak a legterhelőbbek, ezt követték a népügyészszégi vallomások, végül a népbíróság előtt, főleg a szembesítések és az esketések hatására születtek a legenyhébb vallomások. Frisch perében mégis egy fordított folyamat látható: Stern azt vallotta, hogy őt és Balázs Sándort is megkínozták a nyilasok, de Frischt nem. Frischt a nyilasok besúgójaként jellemezte, aki árpádsávos karszalaggal és fegyverrel kényszerítette őt a nők motozására. Mikor ezt Stern megtagadta, Frisch szerint hátulról leütötte őt. Ekkor következett a Frisch-ügy legabszurdabb és nyakatekertebb vallomása: Stern szerint Frisch kezén úgy szerzett sérülést, hogy a nyilasház evakuálásakor agyon akarta löni a maradék zsidó rabokat. Stern szerint ezt Tál György nyilas akadályozta meg úgy, hogy meglötte a vádlott kezét.³⁴ Balázs Sándor lényegében megerősítette Stern történetét.³⁵ A perben más, különös vallomások is elhangzottak, Fried Béla például először közölte, hogy nem emlékszik Frischre, majd azt vallotta, hogy a vádlott

30 BFL, Frisch-per, A. 161–162.

31 BFL, Frisch-per, A. 216–218.

32 BFL, Frisch-per, A. 288–289.

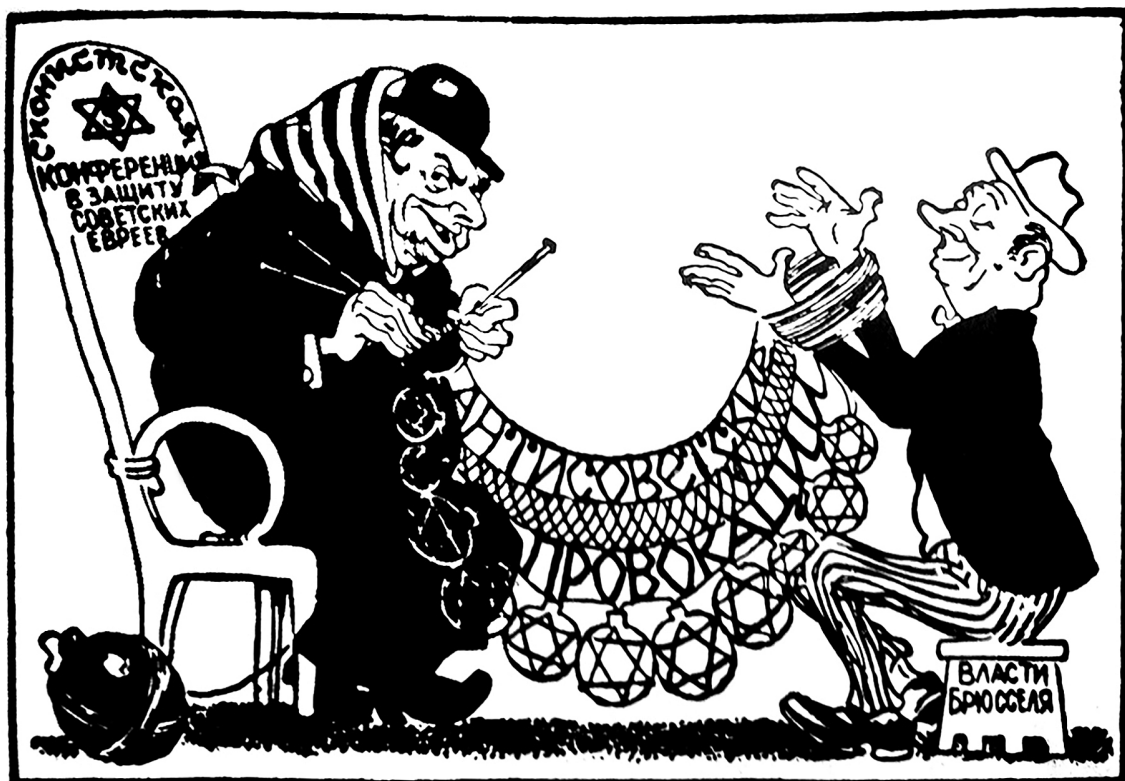
33 BFL, Frisch-per, A. 289–290.

34 BFL, Frisch-per, A. 291–293.

35 BFL, Frisch-per, A. 294–295.

egyszer rákiáltott, hogy „menjen a helyére”. „Ilyen és ehhez hasonló rendelkező hangon kiadott utasítással a vádlott keltette bennem azt a hitet, hogy vádlott a nyilasokhoz tartozik”.³⁶ Tehát a nyilasokhoz úgy is lehetett tartozni, hogy valaki emelt hangon beszélt.

A tárgyalás azonban még tartogatott meglepetéseket. Balázs László, akinek az egyik kivégzett lány a beházasodott rokona volt, elkövette azt a hibát, hogy nem Frischre vallott. Szerinte „Marci” egy „szerelő” volt, semmilyen szerepe nem volt a lányok elrablásában, de karszalagja és fegyvere sem volt.³⁷ A főtárgyaláson még egy hibát vétett: a tanácsvezető bíró kérdésére említést tett arról, hogy életének mentése céljából belépett a Hungarista Ifjúsági Légióba. Gyarmathy népbügyész lecsapott az elszólásra, és letartóztatta a tanút azzal, hogy részt vett a vád tárgyául szolgáló bűncselekményben, illetve hogy hamis vallomásával – valamilyen módon – segíteni akarta Frischet.³⁸ A jegyzőkönyv nem tette világossá, miért is volt hamis Balázs László vallomása, mindössze annyi szerepelt benne, hogy Frisch valahogyan levelet juttatott hozzá, melyben ételt kért, mert

Baloldali antiszemitizmus

– A brüsszeli cionista konferenciát kigúnyoló antiszemita karikatúra a *Pravda* 1971. február 25-ei számában

éhezett a börtönben. (Ezt egyébként Balázs László sem tagadta saját, későbbi perében, mely során elsőfokon 6 hónap börtönt kapott, majd a NOT felmentette.)³⁹ Akárcsak a népbügyészek és a népbírók megfélemlítésénél, a sajtó most is részt vett a tanúk „jobb útra terelésében”. „Letartóztatták a mentőtánu a nyilas népbíró tárgyalásán” – szölt a *Szabadság* cikkcíme. „Kiderült, hogy zsidó létére a hungarista légio tagja volt” – ez pedig már a *Szabad Szó* alcíme volt.⁴⁰

Frischt végül az inkrimináló vallomások – elsősorban Stern és Balázs Sándor vallomásai – alapján 1947. július 19-én 15 év kényszermunkára ítélték, ám a letartóztatásban töltött idejét nem számolták ebbe bele. Frisch fellebbezett, ám ezt a kérelmét elutasították, ahogyan a perújrafelvételi kérelmét is.⁴¹ Nem sokkal később Stern és Balázs Sándor is perújrafelvételi kérelmet nyújtottak be. Ügyüket együtt tárgyalták, ahol Stern már azt vallotta, hogy sem ő, sem

³⁶ BFL, Frisch-per, A. 296.

³⁷ BFL, Frisch-per, A. 175.

³⁸ BFL, Frisch-per, A. 299–300.

³⁹ BFL, XXV.1.a.3.1947.2073. Balázs László pere. 4., 26.

⁴⁰ *Szabadság*, 1947. május 25. 4. és *Szabad Szó*, 1947. május 25. 6.

⁴¹ BFL, Frisch-per, A. 396., 404., 468.; BFL, XXV.1.a.3.1947, 656b. Továbbiakban: Frisch-per, B. 43.

Balázs Sándor nem voltak besúgók, és hogy mindkettejüket megkínózták a nyilasok. Balázs Sándor viszont még mindig azt vallotta, hogy Stern gumibottal megvert egy nőt.⁴² A vallomások és néhány új mentőtanáu dacára a budapesti büntető törvényszék 1950. június 27-én az első bírói ítéletet hagyta helyben, nagyban egy új tanú, Zoltán Gyula vallomásának hatására, aki szerint Stern gránáttal felfegyverkezve kísérte őt a gettóba. Stern nyilván valami mást várt, ezért jelenetet rendezett a tárgyalóteremben. Sajnos a jegyzőkönyvből nem világos, mit mondott, de az ítélet említést tett róla, hogy „műfelháborodást” produkált, mely során „a tárgyalást vezető tanácselnök[öt] megrágalmaz[ta]”. A tanácsvezető bíró történetesen ugyanaz a Tutsek Gusztáv volt, aki korábban Frischt is elítélte.⁴³ (Tutsek később az '56-os forradalom leverése után kíméletlen népbíróként vált hírhedtté.)

Bár a fentiek igen kaotikusnak tűnnek, voltaképpen egy rövid kronológiai áttekintés igen egyszerű, mondhatni klasszikus koncepciót tár elénk. Stern Jenőt és Balázs Sándort a nyilasház ügyébe kevert „kollaboráns zsidóként” 1946 októberében 10 és 15 év fegyházra, illetve kényszermunkára ítélték. Ekkori vallomásaikban még nem tudnak Frisch Márton fontos szerepéről a nyilasházban. 1947 nyarán Frisch perében már kulcstanúkként szerepelnek, ekkor mindent Frischre kennek. A perben egyedül a fiatal, naiv Balázs László mentegeti Frischt, akit rövid úton a tanúpadról visznek a fogházba. Frisch 1947 nyarán 15 év kényszermunkát kap, 1950. március 21-én egy korábbi kaposvári sikkasztási ügyével összevonják büntetését. 1950 júniusában helybenhagyják a korábbi ítéletet Stern és Balázs Sándor ügyében. Nyilvánvalónak tűnik ebből, hogy Frisch valahol a Stern–Balázs-ügyben hozott ítélet és a saját pere között politikailag kellemetlenné vált, és ezért szükséges volt az eltávolítása. A nyilas ügyben való érintettsége, illetve a tény, hogy zsidó és népbíró volt, zaftos kirakatpért ígért. Sternnek és Balázs Sándornak ígéretet tehettek, hogy amennyiben ezúttal mindent Frischre vallanak, perújrafelvételi kérelmüket pozitívan bírálják el. Miután a vallomások elhangzottak, és ezek alapján elítélték Frischt, az újra felvett perben beépített tanúk ismét befeketítik Sternt és Balázs Sándort. Stern a tárgyaláson feldühödik, és kitegeti az alku részleteit, megvádolva Tutsek tanácselnököt, aki fegyházbüntetésüket helybenhagyja. A cellaajtók becsukódtak, és a csöbe húzott holokausztútlélők megkezdték kiemelkedően szigorú és kíméletlen büntetésüket. Frisch büntetéséből – előzetes letartóztatásban töltött idejével együtt – 9 és fél évet ül le, a hátralevő büntetést a népköztársaság elnöki tanácsa 1957 májusában elengedte, ám nem mondták ki a másodfokú ítélet érvénytelenségét. Büntetését már előzőleg megszakították, 1956. június elején került szabadlábra.⁴⁴ Ezzel elmondható, hogy kiemelkedően sokat ült a börtönben, például Kassa deportálásokért felelős polgármestere, Pohl Sándor jogerősen egy évet kapott tetteiért.⁴⁵

Az ügyre további fényt derít, hogy rendelkezünk Frisch börtönből, majd otthonából írt megannyi beadványával, melyekben nevének tisztázását követelte. A fővárosi főügyészségnek például arról írt 1959-ben, hogy „az ítélet dr. Ries István volt igazságügyminiszter személyes bosszújának eredménye volt, s azért, mert a MKP irányvonalát követve, a szociáldemokrata párt fasisztamentó utasításainak végrehajtására nem voltam hajlandó”. Frisch tehát itt éppen a sajtóban megjelentek ellenkezőjét írja: pont, hogy *szigorú* népbíró, a Magyar Kommunista Párt utasításait követő szociáldemokrata volt. Nem tudni, hogy lejáratainak és bebörtönzésének számai valóban elértek-e Riesig, noha nyilván kényelmes volt az egyébként szintügy holokausztútlélő Riesre fogni az ügyet, hiszen őt 1950 júliusában letartóztatták, szeptemberben pedig – minden bizonnyal nem a terveknek megfelelően – agyonverték a váci börtönben. (Ugyan nem ismert, hogy Riest pontosan ki verte agyon, ám egy összefoglalóban idézett jelentés szerint a Szegfi-ügyben is előkerülő Bauer Miklós beismerte, hogy

klasszikus
koncepció eljárás

42 BFL, Frisch-per, B. 321–329.

43 BFL, Frisch-per, B. 393–395.

44 BFL, Frisch-per, B. 42–43.

45 VESZPRÉMY László Bernát: *Gyilkos irodák. A magyar közigazgatás, a német megszállás és a holokauszt*. Jaffa, Bp. 2019. 194.

adott neki „néhány pofon[t]”.⁴⁶ Persze kérdéses, hogy Frisch mennyit tudott Ries sorsáról, hiszen a volt igazságügyminiszter letartóztatását és halálhírét nem írták meg a magyarországi lapok. Annyit azonban biztosan elárul a dokumentum, hogy egy volt népbíró szerint a pártok explicit utasítást adtak egyes ügyekben az ítélezésre, a kommunisták a legszigorúbbat.

Frisch az események leírását úgy folytatta, hogy a vádak Gyarmathy népügyész Ries „személyes utasítására” koholta. „Megsemmisítő sajtókampányt indítottak ellenem [...] éppen rám mondtak ki ilyen aljas fasiszta bűntényt, aki nemcsak magam szenvedtem a fasiszták üldözésétől, de akinek a fasiszták valamennyi hozzátartozómat legyilkolták”. Ráadásul egyik tanúját – Balázs

Lászlót – le is tartóztatták. Itt azonban úgy néz ki, kissé elragadta Frischt a hév: azt is állította, hogy a főtárgyaláson meg sem jelent a kirendelt védője. Amennyiben hihetünk a tárgyalási jegyzőkönyvnek, ez nem volt igaz, kirendelt védője, Soltész János jelen volt.⁴⁷ Abban viszont – mint azt már fent is megállapítottunk – valószínűleg igaza volt, hogy Balázs Sándor és Stern vallomásai mögött alku állhatott: mint írta, „Gyarmathy népügyész a két fasiszta elítéltnak [sic!] megígérte ügyük újrafelvételét”. Frisch figyel-

mét volt népbíróként az sem kerülte el, hogy „a tárgyalás befejezését nyomban követő ítélethirdetésre szabott néhány perc elteltével teljes ítéletemet 6 gépírással papírlapról olvasta fel a tanácsvezető”. Valóban nehéz elképzelni, hogy egy ilyen szövevényes ügyről néhány perc alatt ítéletre jutott a tanács, ráadásul még le is sikerült gépelni azt.⁴⁸

pártok adtak utasítást az ítélezésre

UTÓÉLET

Frisch még 1963 nyarán is adott be kérelmet az elnöki tanácsnak, nyilván sérelmezve büntetett előéletét. Mint írta, még mindig „fanatikus” módon keresi a bizonyítékokat ártatlanságára, sorsát „zsidó vallásának” tükrében „példátlanul és kegyetlennek” nevezte. Itt már egyáltalán nem érvelt politikai dolgokkal, pusztán méltányosságot és nevének tisztázását kérte, mivel állítása szerint már nem volt neki sok hátra.⁴⁹ Ebben nem tévedett, ugyanis 1963. október 22-én elhunyt.⁵⁰ Eközben Stern is beadványokkal bombázta a hatóságokat, például a belügyminisztériumot. Mint 1955 nyarán feltette a kérdést, „egy zsidó, aki baloldali, hogy lehetett háborús bűnös, s az eddigi amnesztiákban tudomásom szerint SS-esek és csendőrök is szabadultak, énekiem pedig itt kell rothadni”?⁵¹ Stern leveleiben is előkerültek a Frisch-per koncepciózus mivoltát bizonyító részletek: „Gyarmathy István ügyész több ízben hangsúlyozta, hogy ártatlan vagyok és akkori utasításnak kell neki eleget tenni” – bizonygatta az igazságügyminiszternek írt 1969. márciusi levelében.⁵² Hiába: ahogyan Frischt, úgy őt sem javasolta Lomjapaty Béla, a fővárosi bíróság tanácselnöke.⁵³ Végző soron Balázs Sándor és Stern ügye is mutatja a korai népbírói eljárások koncepciójosságát. Stern a népügyészségen világosan elmondta, hogy „a rendőrségen tett vallomásom valótlan, mert azt kényszerből tettem”.⁵⁴ Balázs Sándor ugyanígy vallott a népügyészségen: „A politikai rendőrségen engem gumibottal vertek”.⁵⁵ Mint ez is mutatja, a Rajk-per előtt még egy zsidót is kezelhettek ugyanolyan brutálisan a PRO-n, mint egy háborús bűnösökkel vádolt jobboldalit, vagy egy leszámolás áldozatául eső kommunistát. ■

46 Legutóbb közölte beszkennevelve: <https://index.hu/belfold/2021/01/21/fia_szerint_nincs_jogi_felelossege_tegnap lett_volna_100_eves_bauer_miklos_az_avh_alezredese>.

47 BFL, Frisch-per, A. 288.

48 BFL, Frisch-per, B. 43.

49 BFL, Frisch-per, B. 59.

50 Frisch Márton nevelt fiának közlése levélben, 2021. január 23.

51 BFL, Frisch-per, B. 189.

52 BFL, Frisch-per, B. 515.

53 BFL, Frisch-per, B. 533. Ez alapján nem lehet pontos Lomjapatakynak a NEB oldalán elérhető életrajza, mely szerint csak 1972-től tanácselnök (vö. <<https://neb.hu/asset/phpZeBIHm.pdf>>).

54 BFL, Frisch-per A. 266.

55 BFL, Frisch-per A. 270.